

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie 1849—1949.

Et Tilbageblik.

Af **Bjørn Kornerup.**

Dog det er som med Historien i Almindelighed saa og med Kirke-Historien, som med en Kilde, der ikke udtømmes, saa længe der ere Mennesker til, der have saavel Leilighed som Lyst til at øse deraf.

Biskop *Ludvig Harboe* i Fortalen til D. G. Zwergius, *Det Siellandske Clerisie*, 1753.

I Februar 1849 havde *Selskabet for Danmarks Kirkehistorie* samlet saa mange Medlemmer, at det kunde anses for stiftet og paabegynde sit Arbejde ved at forberede Udgivelsen af det første Hefte af de siden saa velkendte *Kirkehistoriske Samlinger*. Man kan saaledes i 1949 se tilbage paa en Virksomhed gennem et helt Aarhundrede, og det vil derfor være rimeligt at kaste et Blik paa, hvad Selskabet i dette lange Spand af Aar har ydet til Fremme af den Videnskab, til Bedste for hvilken det blev stiftet¹.

¹) For en Del bygger den følgende Fremstilling paa Holger Fr. Rørdam, *Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets første 25 Aar*, Kbh. 1875 (citeres: Rørdam, 25 Aar), desuden paa Selskabets øvrige Skrifter, paa dets (ret sparsomt bevarede) Arkiv og flere nærmere angivne Kilder. En ganske kort Oversigt over dets Historie findes i Johannes Steenstrup, *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede* (1801—1863), 1889, S. 367—9. — 1874 regnede man 25-Aars Jubilæet fra 1849 (jvfr.

Studiet af Danmarks Kirkehistorie gaar langt længere tilbage end til 1849. Bortset fra kirkehistoriske Arbejder og Samlinger af rent lokal Art fra det 16. Aarhundrede er det ikke uden Grund, at man plejer at regne *Hans Poulsen Resens* og *Kurt Aslaksens* historiske Oversigter fra 1617—22 for den første Begyndelse til det egentlige Studium af almindelig dansk Kirkehistorie¹. Arbejdet fortsattes i de følgende Aarhundreder og satte mange værdifulde Frugter. Særlig kan mindes om det Tilskud, der skyldes to saa fremragende og saa stærkt produktive Mænd som *Erik Pontoppidan* og *Fr. Münter*. Derimod kom den hjemlige Kirkehistorie foreløbig ikke til at nyde godt af, at Kirkehistorien fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede blev et Universitetsfag (fra 1732 obligatorisk), thi som akademisk Disciplin omfattede dette blot den almindelige, ikke den lokale danske Kirkehistorie². Først i det 20. Aarhundrede skete der en afgørende Forandring i saa Henseende.

Studiet af Danmarks Kirkehistorie var i dette lange Tidsrum at betragte væsentlig som Enkeltmænds private Syssel, men efterhaanden som Tiden skred frem, var det naturligt, at man følte Savnet af en Organisation, der kunde samle og støtte de spredte Bestræbelser. Noget lignende havde gjort sig gældende paa den almindelige Histories Omraade, men her var Savnet allerede tidligere blevet afhjulpet. 1745 havde *Jacob Langebek* og hans unge Venner

Rørdam, 25 Aar), ligesaa 1889 40-Aars Jubilæet (Kirkehistoriske Samlinger 3. R. VI, Oversigten). Derimod var man 1898 tilbøjelig til at anse den 7. Juli 1898 for 50-Aars Dagen for Stiftelsen, og man havde planlagt den Dag at afholde et Højtidsmøde i Roskilde, hvad der dog af flere Grunde maatte opgives (Kh. Saml. 4. R. V, 543).

¹) Kh. Saml. 4. R. I, 19 ff.

²) Kh. Saml. 3. R. VI, 207 ff.

stiftet det Selskab, som nu er kendt under Navnet *Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie*, og som navnlig i sin første, desværre kortvarige, Blomstringsperiode havde været som et Kildevæld, der med uimodstaaelig Kraft banede sig Vej. Et andet Selskab med beslægtet Formaal var 1777 blevet oprettet af *Oluf Bang: Det kongelige danske genealogiske og heraldiske Selskab*, og 1810 var dette blevet forenet med Langebeks ældre Selskab¹. Endelig var — et lille hundrede Aar senere end dette — *Den danske historiske Forening* blevet stiftet, men medens denne vedblivende bestaar og virker til Historieforskningens Fremme, havde en anden Sammenslutning, kaldt til Live samme Aar, 1839, faaet en mere krank Skæbne. Det var *Det genealogisk-biographiske Selskab*, grundlagt specielt til Støtte for den personalhistoriske Forskning, men som efter blot en halv Snes Aars Forløb maatte standse sin Virksomhed.

Tilbage stod Organiseringen af det kirkehistoriske Studium. Allerede i Aarene 1738—47 havde Danmark ganske vist haft sit første Tidsskrift for Kirke- og Lærdomshistorie i det af *Ludvig Harboe* og *Jacob Langebek* grundlagte, paa Tysk udgivne »Dänische Bibliothec«, I—IX, men dette var mest beregnet for Udlandet, og det samme gælder Præsten *Josias Lorcks* »Beyträge zu der neuesten Kirchengeschichte in den Königl. Dänischen Reichen und Ländern«, I—II, 1758—59 og senere *Fr. Münters* »Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens«, I—II, 1792—96. Derimod havde den hjemlige Forskning

¹) Jvfr. Bjørn Kornerup, *Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie* 1745. 8. Januar. 1945, 1945. Johs. Steenstrup, anf. Skrift S. 392—3.

Fig. 1. Peter Frederik Adolph Hammerich
(1809—77). (Litografi 1860).

fundet god Støtte i »Danske Magazin«, som fra 1745 blev udgivet af Langebeks Selskab, navnlig i dets første Række, hvori mange værdifulde kirkehistoriske Bidrag var blevet optaget. Til Oplysning om Samtidens Kirkehistorie havde Biskop *N. E. Balle* 1792—96 udsendt »Magasin for den nyere Danske Kirkehistorie«, I—II, men ved det nye

Fig. 2. Jens Christian Edvard Theodor Mau
(1808—85). (Litografi 1862).

Aarhundredes Midte havde man i mange Aar maattet undvære et særligt Organ for den kirkehistoriske Forskning.

Tanken om at grunde et kirkehistorisk Selskab i Lighed med den danske historiske Forening blev første Gang fremlagt paa et Møde i Roskilde Præstekonvent den 7. Juli 1848 af den siden saa kendte Historiker og Kirkehistoriker Pastor, senere Professor, Mag. *Fr. Hammerich*. Taleren

gjorde opmærksom paa de mange Opgaver vedrørende den danske Kirkes Historie, som endnu ventede paa deres Løsning. Særlig fremhævede han Ønskeligheden af at grunde et kirkehistorisk Tidsskrift og at foranstalte Udgaver af ældre kirkeligt Kildestof. Hammerichs Idé fandt god Tilslutning paa Mødet. Blandt andet støttede Præsten *E. Mau* varmt Forslagsstilleren, idet han pegede paa, at det var en vigtig og paakrævet Fremtidsopgave at faa tilvejebragt en samlet Fremstilling af den danske Kirkes Historie, og hertil anbefalede han den unge Kandidat *L. Helveg*.

I den følgende Tid arbejdede man videre med Sagen, og paa Konventets Møde den 12. Oktober s. A. nedsattes der et Udvalg til at forberede Stiftelsen af det paatænkte Selskab. Foruden af *Fr. Hammerich* og *E. Mau* kom det til at bestaa af Pastor, Lic. theol. *J. F. Fenger* og af de to teologiske Kandidater *L. Helveg* og *C. J. Brandt*. Det blev samtidig vedtaget, at naar 200 Medlemmer havde tegnet sig, skulde Selskabet konstituere sig. De nævnte fem Mænd udsendte ikke længe efter en »Indbydelse til at danne et Selskab for Danmarks Kirkehistorie«, et Aktstykke, der ved de Retningslinier, som her blev draget, fik grundlæggende Betydning for Selskabets Udvikling¹.

Man gjorde opmærksom paa, at med al Agtelse for Erik Pontoppidans »*Annales ecclesiæ Danicæ*«, I—IV, 1741—52, maatte dette Værk nu anses for baade forældet og lidet fyldestgørende paa mange Punkter. Man trængte derfor til en læselig samlet Fremstilling af hele den danske Kirkes Historie, bygget paa nye Undersøgelser. Videre fremhævedes det, at man ikke længere burde blive staaende blot ved Kirkesamfundets ydre Rammer, men især maatte stræbe

¹) Genoptrykt i Rørdam, 25 Aar S. 5—8.

Fig. 3. Johannes Ferdinand Fenger
(1805—61). (Litografi 1856).

at give en Fremstilling af Kirkens indre Liv. I den Henseende var det bl. a. af Vigtighed at henvende Opmærksomheden paa den hidtil lidet kendte eller slet ikke fremdragne Opbyggelseslitteratur fra ældre Tider som et betydningsfuldt kirkehistorisk Materiale. Man indbød derfor til at stifte et Selskab for dansk Kirkehistorie, som især skulde samle sig om tre Opgaver:

- 1) Udgivelsen af et fortløbende kirkehistorisk Tidsskrift (»Hefteskrift«), hvori der kunde offentliggøres ikke tidligere kendte Aktstykker og Breve samt bringes kritiske Behandlinger af enkelte Punkter i Danmarks Kirkehistorie;
- 2) som selvstændige Skrifter at udgive — ledsaget af Indledning og Kommentar — de ældste og mærkeligste Bibeloversættelser, Postiller, Bønnebøger, Messerbøger og Psalmebøger, ældre Fejdeskrifter og andre sjældne Lejlighedsskrifter, der kunde belyse Kirkens indre Historie;
- 3) at fremkalde og udgive selvstændige Behandlinger af Partier af dansk Kirkehistorie, enten Monografier eller mere omfattende Skildringer. — Som Hovedopgaven for Selskabet betonedes dog det første Punkt.

Indbydelsen slog godt an, og i Februar 1849¹ kunde Selskabet anses for stiftet. Hurtigt tog man fat paa Arbejdet, og paa Roskilde Præstekonvents Møde den 7. Juli 1849 kunde *J. F. Fenger* aflægge Beretning, idet han samtidig forelagde det første Hefte af Selskabets Tidsskrift, der fra Begyndelsen fik det nu saa hævdvundne Navn *Kirkehistoriske Samlinger*. 300 Medlemmer havde indmeldt sig, og de fem Indbydere betragtedes — og godkendtes paa Mødet — som Selskabets Styrelse (»Bestyrere«). Endelig bestemtes det, at Konventets Sommermøde »indtil videre« skulde fungere som Selskabets Generalforsamling, en Ordning, der senere er blevet forladt som uhensigtsmæssig. Beretninger om Selskabets Virksomhed fremkom i en Aarrække regelmæssigt i »Dansk Kirketidende«.

¹) Dansk Kirketidende IV, 313 (for 4. Februar 1849).

Det kirkehistoriske Selskabs Stiftelse staar uden Tvivl i Forbindelse med den stærke nationale Bølge, som i 1848 gik hen over Danmark¹. Ikke mindre ejendommeligt er det at se, hvorledes Tanken om dets Oprettelse overvejende er udgaaet fra Mænd, der var paavirket fra grundtvigsk Side. Fraregnet E. Mau, der ikke var egentlig Grundtvigianer, om end han stod i venskabeligt Forhold til denne Bevægelse som til det gudelige Forsamlingsrøre, var alle de øvrige Disciple af Grundtvig og inspirerede af dennes nationale og poetisk-historiske Syn. Dog stod de med større Forstaaelse end deres Mester for Vigtigheden af at bygge deres historiske Opfattelse paa et mere indtrængende Kilde-studium.

Blandt Stifterne tilkommer der utvivlsomt *Ludvig Helveg* forskningsmæssigt set den første Plads, da han allerede — særlig ved en større Afhandling om de religiøse Bevægelser under Christian VI — havde vundet sig Navn som Kirkehistoriker. Ogsaa *C. J. Brandt*, der bl. a. sammen med Helveg havde foranstaltet udgivet den fortræffelige Antologi »Den danske Psalmedigtning«, 1—2, 1846—47, var en lovende Kraft². Set paa Baggrund af det aandelige Hjemhørsforhold, som karakteriserede den første Kreds af Selskabets »Bestyrere«, bliver det lettere forstaaeligt, at man ikke blandt Stifterne træffer den Mand, som man naturligt nærmest vilde tænke paa i denne Forbindelse, Tidens finest videnskabeligt skolede Kirkehistoriker herhjemme, Profes-

¹) Jvfr. Kh. Saml. 4. R. IV, 147; 5. R. II, 609.

²) Om Stifternes Forhold til Selskabet se Fr. Hammerich, Et Levnetsløb II, 149—50. Kh. Saml. 4. R. VI, 695 (E. Maus Selvbiografi). E. Mau, Johannes Ferdinand Fenger S. 85. F. Elle Jensen, Ferdinand Fenger S. 92—5. Ludvig Schrøder, Ludvig Helveg, af hans Liv og hans Tid S. 133 ff. F. Rønning, Carl Joakim Brandt S. 73, 141.

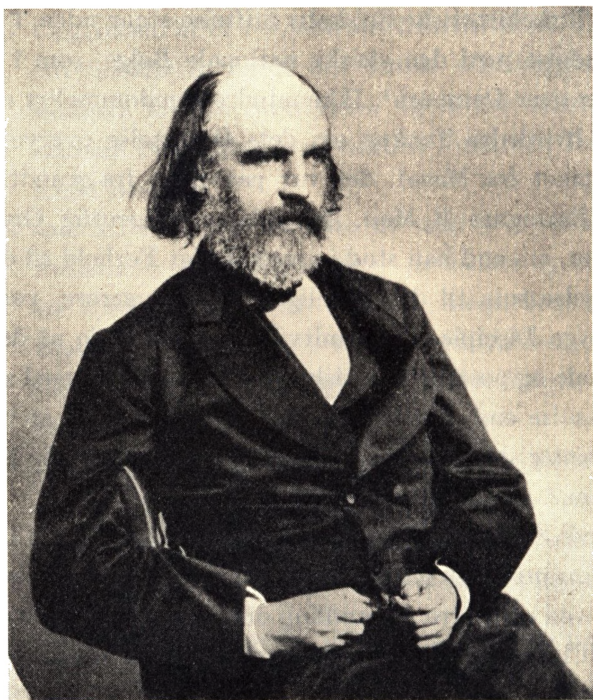

Fig. 4. Carl Joakim Brandt
(1817—89). (Fot.).

sor, Dr. *C. T. Engelstoft*, den senere mangeaarige Biskop over Fyens Stift. Engelstoft meldte sig dog straks ind i Selskabet og har senere leveret særdeles værdifulde Bidrag til dets Tidsskrift og talt ved dets Møder.

At Selskabet imødekom en levende Trang i Tiden, viser et Blik paa de tidligste Medlemslister. Uanset, at Tanken om dets Stiftelse skyldtes Mænd paa den grundtvigske Fløj, fandt Selskabet bred Tilslutning i alle Lejre. Man træffer saaledes i Medlemslisterne 1849—50 (53) med J. P. Mynster i Spidsen de fleste af Danmarks Biskopper (D. G. Monrad, Tage Müller, G. P. Brammer, N. E. Øllgaard), det teologi-

ske Fakultet in pleno (H. N. Clausen, H. L. Martensen, C. E. Scharling, C. T. Engelstoft, Chr. Hermansen), desuden en meget lang Række Præster af vidt forskellig Støbning. Broderligt mødes her N. F. S. Grundtvig og hans Venner som P. C. Kierkegaard, Gunni Busck, Brødrene J. F. og P. A. Fenger, Peter Rørdam, Fr. Barfod, Vilh. Birkedal o. fl. med højkirkelige Skrifteologer som J. H. Paulli, L. Zeuthen, P. W. Becker, E. C. Tryde, C. A. H. Kalkar, Balthasar Münter, L. Gude, C. Rothe, J. B. Daaugard, P. E. Lind, C. F. Balslev og O. Laub og med Mænd uden for de sædvanlige Partirammer som Dines Pontoppidan, A. G. Rudelbach og Wilhelm Rothe. Ikke faa Historikere traadte ind i Selskabet: C. F. Allen, H. M. Velschow, C. F. Wegener, E. C. Werlauff, Chr. Molbech, Hans Knudsen, M. N. C. Kall Rasmussen, Chr. Jürgensen Thomsen, ligesaa Jurister som J. L. A. Kolderup Rosenvinge, A. F. Krieger og J. E. Larsen, desuden Indologen N. L. Westergaard, Filosoffen Rasmus Nielsen, klassiske Filologer som J. L. Ussing og Martin Hammerich, endvidere Kunsthistorikeren N. L. Høyen og Digteren Fr. Paludan-Müller, medens Soraner-Kredsen var repræsenteret af B. S. Ingemann og P. Hjort foruden ved fem Adjunkter. Ogsaa i Sverige fandt Selskabet Deltagelse: Kirkehistorikeren H. Reuterdaahl, den senere Erkebiskop, C. V. Skarstedt i Lund og Provst P. Wieselgren i Helsingborg hørte til dets tidligste Medlemmer, senere kom hertil Domprovst, Dr. A. E. Knös og Prof. J. H. Schröder i Uppsala samt den bekendte Filolog og Skolehistoriker Provst, Mag. J. E. Rietz i Tygelsjö. Enkelte Nordmænd traadte ligeledes efterhaanden ind i Selskabet, saaledes Rigsarkivar Chr. Lange og Professor Gisle Johnson, Præsten A. Wexels og de haugiansk-grundt-

vigsk paavirkede Købmænd A. og H. Helland i Bergen. Som det kunde forventes, bestod Hovedmængden af Medlemmerne af Præster (overvejende i Sjællands Stift), af teologiske Kandidater og Adjunkter. En fast, stadig voksende Stamme dannede desuden Institutioner (Biblioteker, Arkiver, Skoler o. l.).

Som Selskabets frodigste Blomstringsperiode maa man sikkert opfatte Aarene mellem de to slesvigske Krige. Baaret frem af den stærke nationale og kirkelige Vækkelse, som er saa karakteristisk for dette Tidsrum, lykkedes det hurtigt det unge Selskab at skaffe sig en anset Position, der yderligere befæstedes ved dets livlige Virksomhed baade af litterær Art og ved Afholdelse af Møder (jvf. nedenfor). Medlemstallet var da ogsaa i rask Stigen: 1849 havde Selskabet 300 Medlemmer, 1851 481, 1853 591, 1857 631. Endnu 1875 kunde det regne med ca. 650 Medlemmer, men derefter finder der en Tilbagegang i Medlemstal Sted. Fra 1878 til 1894 gik det ned fra 630 til 350, og siden da har Tallet svunget mellem 350 og 250. For Øjeblikket udgør det nøjagtigt 308. Allerede tidligt klages der over, at den ældre Slægt af Medlemmer, som oprindelig havde staaet trofast Vagt om Selskabet, var ved at uddø, og at det ikke modtog en til Afgangen svarende Tilgang af nye Medlemmer¹. De stærkt ændrede Tidsforhold i Forbindelse med Konkurrencen fra senere stiftede Selskaber af beslægtet Karakter øvede ikke nogen gunstig Indflydelse i saa Henseende.

I det første Tiaar var *Ludvig Helveg*, bistaaet af *C. J. Brandt* som Forretningsfører (Kasserer), Selskabets ledende

¹) Rørdam, 25 Aar S. 77. Kh. Saml. 3. R. VI, 832. Dansk Kirke-tidende 1881 S. 74.

Kraft. Da han 1857 forflyttedes til Odense, efterlod han et Savn, der vanskeligt kunde erstattes. Det blev da af overordentlig stor Betydning for Selskabets senere Udvikling, at der just i dette Aar til det knyttedes den 27aarige cand. theol. *Holger Fr.*

Rørdam, der allerede havde gjort sig kendt som historisk Forsker og Forfatter. I Selskabets Forhandlingsprotokol hedder det under den 22. Februar 1857: »det vedtoges, at Cand. H. Rørdam skulde overtage Udgivelsen af »Kirkehistoriske Samlinger« samt foreslaaes Roskilde Præsteconvent til Medlem af Bestyrelsen«. Hertil er i Marginen med Rørdams egen Haand føjet: »paa Roskilde Konvent d. 10.

Juni 57 blev Rørdam valgt til Medlem af Selskabets Bestyrelse.«

H. F. Rørdam har selv et Sted fortalt, hvorledes han som ung Student en smuk Sommerdag 1849 meldte sig ind i det nystiftede kirkehistoriske Selskab og fik udleveret det lige udkomne Hefte af »Kirkehistoriske Samlinger«, som han følte sig saa tiltrukket af, at han ikke kunde modstaa

Fig. 5. Holger Frederik Rørdam (1830—1913). (Fotografi fra 1850'erne).

Fristelsen til at tilbringe en Del af Hjemvejen fra Købmagergade til sin Bolig paa Frederiksberg »nydende den første Duft af dette Tidsskrift, med hvilket han siden selv skulde faa saa meget at gjøre«¹.

Rørdam havde saaledes fulgt det kirkehistoriske Selskab fra dets første Begyndelse, og da han selv var traadt ind i Styrelsen og valgt til Udgiver af »Kirkehistoriske Samlinger«, blev han meget snart den, der i særlig Forstand kom til at bære Selskabet. I de senere Aar (vistnok fra 1877) førte han Titel af Formand. I ikke mindre end 56 Aar til faa Dage før sin Død den 12. Maj 1913 arbejdede han — utrættet og utrætteligt — for Selskabets Vel, idet han blot i sine Præsteaar i Sønderjylland 1860—64 formelt maatte dele Udgiverarbejdet med sin Broder Skat Rørdam, den senere Biskop. H. F. Rørdam sad i sine første Aar i Styrelsen sammen med flere af Selskabets Stiftere, han kom derfor sidenhen til ogsaa personligt at repræsentere Traditionen og stod ved sin Død i Kraft af sin enestaaende Arbejdsindsats paa en ejendommelig Maade som en Levendegørelse af Selskabet, af dets Historie og hele Virken.

Medens Fr. Hammerich og C. J. Brandt blev de af Selskabets Stiftere, der længst havde Sæde i Styrelsen til henholdsvis 1877 og 1883, har denne i Aarenes Løb suppleret sig med en Række andre Medlemmer. Omtrent lige saa længe som H. F. Rørdam bevarede *Skat Rørdam* sin Plads (1861—1909). Som særlig fortjente vil der blandt de øvrige være Grund til at fremhæve *George Stephens* (1851—95) og *N. L. Høyen* (1861—70). Af den nedenfor som Tillæg III meddelte Liste vil det fremgaa, at Styrelsen i Hundredaaret i alt har talt 27 Medlemmer. Umiddelbart

¹) Rørdam, 25 Aar S. 10—11.

efter H. F. Rørdams Død 1913 valgtes til Formand Professor *J. Oskar Andersen*, der ikke blot havde et anset Navn som Kirkehistoriker, men ogsaa var den første akademiske Lærer i nordisk Kirkehistorie.

Fig. 6. Johannes Oskar Andersen
(f. 1866). (Fotografi 1912).

De økonomiske Midler til Virkeliggørelse af Selskabets Arbejder er i første Række blevet tilvejebragt gennem Medlems(Subskribent)kontingentet. Dette blev 1849 fastsat til 2 Rbdr., var i mangfoldige Aar 4 Kr. og er først i de allersidste Aar blevet forhøjet til 6 Kr., en Stigning, der i

Betragtning af de mellemliggende Perioders hele økonomiske Udvikling næppe kan kaldes ublu. Til Medlemskontingentet er næsten uafbrudt siden 1850 kommet en værdifuld, om end beskeden, Understøttelse fra den danske Stat samt Indtægten af Salget af Selskabets Skrifter. Fra 1944 er Selskabet desuden Lodtager i »Dansk historisk Fællesfond.«¹

Da der altid i Selskabets Administration har hersket en nøjeregnende Sparsomhedsaand, har dets økonomiske Tilstand hidtil været nogenlunde betrygget, om end en Forøgelse af dets Hjælpekilder vilde være særdeles ønskelig baade i Betragtning af de stærkt stigende Fremstillingsomkostninger og som Grundlag for en udvidet Virksomhed. Det var oprindelig ordnet saaledes, at Fordelingen af Selskabets Skrifter og Indkasseringen af Medlemskontingentet foregik ved frivillig Hjælp, men da dette i Længden viste sig upraktisk, blev disse Forretninger 1853 overdraget til en Boghandler (*C. G. Iversen*). Da denne Mand 1857 maatte standse sine Betalinger, led Selskabet desværre et betydeligt pekuniært Tab. Fra 1858 har *G. E. C. Gads* Forlag virket som Selskabets Hovedkommissionær.

Betrægter man nu Selskabets Arbejde i de hundrede Aar, der er forløbet siden dets Stiftelse, vil der først og fremmest være Grund til at standse ved *Kirkehistoriske Samlinger*, som saa at sige danner Livsnerven i dets Virksomhed. Af dette Samlingsværk udkom indtil 1913 5 Rækker med ialt 26 svære Bind. Fra Genoptagelsen af Udgivelsen 1933 og indtil nu er det lykkedes at faa endnu en

¹) Ved Reorganisationen 1933 modtog Selskabet et ekstraordinært Tilskud paa Kr. 10 000 fra »Alfred Good's personalhistoriske Fonds».

Række — 6. Række — med seks Bind frem. Tidens Prisudvikling har dog medført, at Arkantallet i de enkelte Bind i den nye Række har maattet sættes noget ned.

Paa Omslaget af det første Hefte af »Samlingerne« 1849 blev det kundgjort, at de vilde fremtræde som et Hefteskrift, hvis Hovedbestemmelse var at meddele hidtil utrykte Aktstykker og Dokumenter ledsagede af oplysende Indledninger, der paaviste deres kirkehistoriske Betydning. Desuden skulde der gives Adgang til Optagelse af Afhandlinger, som støttede sig til grundige Kildestudier og havde til Formaal at oplyse enkelte Dele af Landets Kirkehistorie.

Overensstemmende med dette Program, hvori man tydeligt mærker Paavirkning fra det langt ældre »Danske Magazin«, er »Kirkehistoriske Samlinger« siden da blevet udformet. De har i overvejende Grad været Hjemstedet for kirkehistorisk Kildepublikation og for specielle Undersøgelser. Kan der end paavises Mangler i Udgiverteknik og i Materialets hele Tilrettelæggelse i de ældre Rækker, tør det dog ubestridt hævdes, at der i »Samlingernes« 32 Bind med beskedne Midler er blevet nedlagt et overmaade stort og righoldigt Stof, som har været af ikke ringe Betydning ikke blot for Kirkehistorikere, men ogsaa for mangfoldige Dyrkere af den almindelige Historie, af Kultur-, Litteratur- og Personalhistorien samt af den historiske Topografi.

Ejendommeligt for »Samlingernes« Tilrettelæggelse har det fra første Færd været, at man har stræbt at lade Offentliggørelse af tungere Kildestof, ofte rigeligt spækket med latinske Aktstykker, veksle med mere lettilgængelige Bidrag, der som Læsestof kunde tiltale en noget større Kreds. Især gælder dette de velkendte »Smaastykker«, hvori min-

dre Meddelelser af vidt forskelligt Indhold kunde finde Plads. Derimod har Tidsskriftet kun undtagelsesvis bragt Anmeldelser og da i Reglen overvejende i Form af supplerende Tilføjelser og Berigtigelser. Fra Begyndelsen har man lagt Vægt paa at forsyne hvert eneste Bind med et fyldigt Navneregister.

Gennemgaar man Listen over de mange, der i Aarenes Løb har ydet Bidrag til Samlingerne, ses det let, at i den første Række (paa to Bind) er det især Navne som *C. J. Brandt*, *L. Helveg*, *J. F. Fenger* og *Fr. Hammerich*, der hyppigst kommer igen, medens dog ogsaa Historikere som *J. L. A. Kolderup Rosenvinge* og *Hans Knudsen* har leveret meget vægtige Artikler.

Allerede i ældste Rækkes andet Bind findes tre Bidrag fra *H. F. Rørdams* Haand, og da han fra 1857 havde overtaget Udgivelsen af »Samlingerne«, kom den væsentligste Del af Byrden ved at skulle fremskaffe Stof til at hvile paa ham. Faktisk ser man da ogsaa, at fra 1857 til 1913 er det Rørdam, der ved eget Arbejde har tilvejebragt over Halvdelen af Indholdet, et mærkeligt Vidnesbyrd om hans omfattende Lærdom i Forbindelse med en sjælden Arbejdskraft og Produktionsevne. Oprindelig samlede Rørdams Interesse sig hovedsagelig om det 16. og til Dels det 17. Aarhundrede (jvfr. især 2. og 3. Række), senere vendtes hans Opmærksomhed nok saa meget mod første Halvdel af det 18. Aarhundrede med de mange Brydninger mellem ældre Kirkeliv og den fremtrængende Pietisme i dens forskellige Former. Men iøvrigt spændte Rørdams Interessesfære vidt: der er ikke ret mange Sider af den danske Kirkes ydre og indre Liv, til hvis Forstaaelse han ikke har givet nye Bidrag. Særlig lagde han Vægt paa at fremstille de

enkelte Personligheders Historie og paa at belyse den kirkelige Topografi¹.

Foruden Rørdam har en lang Række andre Forfattere medvirket ved »Kirkehistoriske Samlinger«. Man træffer her gennem mere end to Slægtled et stort Antal af Tidens Kirkehistorikere og Historikere. Blandt Kirkehistorikere i speciel Forstand kan foruden de ældre: *L. Helveg, J. F. Fenger, C. J. Brandt* og *Fr. Hammerich* nævnes *C. T. Engels-toft, J. B. Daugaard, P. W. Becker* og *E. F. Koch*, senere især *L. Koch* og *J. Oskar Andersen, A. Fabricius, Vilhelm Bang, Knud Heiberg, L. Moltesen, Hans Olrik, Johs. Lindbæk* og *Ellen Jørgensen*, Psalme- og Missionshistorikere som henholdsvis *P. Severinsen, L. Bergmann* og *H. Ostermann*. Af den politiske Historieforsknings Mænd møder man *C. Paludan Müller, A. D. Jørgensen, A. Heise* og *Kr. Erslev* — de tre sidstnævnte som flittige Bidragydere —, *Johannes Steenstrup* og *William Christensen*, Kultur- og Lokalhistorikere som *Oluf Nielsen, C. Nyrop* og *Villads Christensen, C. Neergaard, J. Kinch, D. H. Wulff, S. Jørgensen (Kistrup)* og *A. K. Damgaard*, Personalhistorikere som Broderparret *Fr. og Immanuel Barfod, G. L. Wad, A. Jantzen* og *H. D. Lind*, Litteratur- og Lærdomshistorikere som *Jul. Paludan, Emil Gigas* og *Carl S. Petersen*. Fra »Samlingernes« Begyndelse havde man stræbt efter at gøre dem til et Hjemsted ogsaa for Kunsthistorikere og Kirkearkæologer, og man træffer inden for denne Kreds først og fremmest som det største Navn *N. L. Høyen*, siden *Jacob Helms, Jacob Kornerup, Steen Friis, Fr. Uldall, Henry Petersen, Julius Lange, J. B. Løffler, L. Fenger* og *Vilhelm Lorenzen*.

¹) Jvfr. Bibliografien over Rørdams Skrifter i Bjørn Kornerup, Til Minde om Holger Fr. Rørdam, 1930, S. 70—129. Her ogsaa et Portræt af Rørdam fra hans ældre Dage.

Ogsaa Forfattere i de andre skandinaviske Lande har lejlighedsvis leveret Bidrag. Navnlig gælder dette Nordmænd, blandt hvilke især kan nævnes *Ludvig Daae* og *J. N. Skaar*, desuden *A. E. Erichsen* og *D. Thrap*. Heller ikke svenske Forskere savnes. Flest Bidrag skyldes vel *C. Sonnenstein Wendt* og *Otto Ahnfeldt*, men ogsaa *C. G. Styffe*, *Herman Lundström*, *E. Wrangel*, *Otto Rydbeck* og *Lauritz Weibull* har med deres Arbejder støttet Tidsskriftet.

Undersøger man videre Indholdet, maa man vistnok sige, at der heri er givet Bidrag til at belyse den danske Kirkes Historie i videste Forstand, næsten alle Perioder og de mest forskelligartede Foreteelser. Systematisk har det ikke kunnet ske her saa lidt som i andre Publikationer af beslægtet Karakter. Man var for en stor Del afhængig af de forholdsvis faatallige Forskere, der til enhver Tid stod til Raadighed, og Udvalget af Stof bestemtes naturligt nok overvejende af de enkelte Medarbejderes Studier og Interessekreds. Men set under eet findes der her i de mange spredte Bidrag samlet et Materiale, som maa danne Grundvolden for Behandling af saa godt som alle Omraader af dansk Kirkehistorie.

Der kan ikke paa dette Sted blive Tale om at registrere Bidragene i »Kirkehistoriske Samlinger«, men det vil næppe være uden Interesse at give en Udsigt over, hvad der er ydet til Belysning af de enkelte Perioder. Medens Forhold fra før Aar 1100 kun meget sjældent berøres, er Foreteelser fra Højmiddelalderen og især fra Senmiddelalderen jævnlig blevet gjort til Genstand for Behandling. Det gælder store almenhistoriske Begivenheder som de hamburgske Erkebispers Kamp for at bevare Primatet over de nordiske Kirker efter 1123, Erkebispeskiftet i Lund 1177, Kardinal-

legaten Guidos Hoveddom 1266 i Tidens Kirkestrid og Kampene mellem Jens Grand og Erik Mændved. Ikke mindre gælder det mangfoldige specielle Forhold: Helgendyrkelse, Sekvenser og Juleprædikener, Missaler og Nekrologier, Valfarter og andet Fromhedsliv. Især er der af forskellige Forfattere meddelt en Række Bidrag — større eller mindre — til de danske Klostres, Kapitlers og andre kirkelige Stiftelsers Historie. Betydningsfuld for sin Tid — før den samlede Udgave af »Acta pontificum Danica« — var Offentliggørelsen af Helvegs utrykte Pavebreve vedrørende danske Kirkeforhold (efter P. A. Munchs Afskrifter), og vigtig Kolderup Rosenvinges Behandling af den kanoniske Rets Anvendelse i Danmark.

Som ovenfor bemærket medførte især H. F. Rørdams dybe Interesse for det 16. og 17. Aarhundrede, at disse Perioder foreligger særlig fyldigt belyst, idet dog ogsaa andre Forfattere har arbejdet i samme Retning. Udgaver af Udkastet til den danske Kirkeordinans 1537 og af Krøniken om Graabrødrenes Udgjælse af Danmark, videre af forskellige Stykker af Peder Palladius og Hans Tausen kaster saaledes Lys over Reformationstidens Historie. Samme Formaal tjener de store Afhandlinger om Kirkeordinansens Historie, om Reformationen i Malmø, om Reformationstidens Psalmedigtning, om Hans Tausen og Frands Vormordsen foruden længere Rækker af mindre Bidrag bl. a. til Forstaaelse af Reformationsbevægelsens Udvikling i Sønderjylland.

Meget udførligt er Filippismens og den lutherske Ortodoksis Tidsrum kildemæssigt oplyst. Niels Hemmingsen og de kryptokalvinske Stridigheder, Hans Poulsen Resens Sammenstød med Oluf Jensen Kock og med Niels Mikk-

sen Aalborg, Gejstlighedens Tilstand efter 1657—60 er fremstillet efter Akterne, og Helhedsbilledet afrundes gennem en stor Mængde Udgaver og Enkeltundersøgelser vedrørende Tidens førende Personligheder (Jon Jacobsen Venusinus, Rasmus Hansen Reravius, Bertel Knudsen Aquilonius, Holger Rosenkrantz den Lærde, Mads Jensen Medelfar, Jesper Brochmand, Erik Eriksen Pontoppidan, Henrik Bornemann og Hans Wandal).

For det 18. Aarhundredes Vedkommende er det særlig første Halvdel, Pietismens Udviklings- og Magtperiode, der har været Genstand for Rørdams (og Knud Heibergs) Interesse. Et stort Antal Bidrag foreligger om almenkirkelige Fænomener, om hele Brydningstiden 1725—50, om Generalkirkeinspektionskollegiet, om Kommissionen af 1733, om Waisenhuset og Brødreresocietetet, om Separatismen og Konventikelforordningen, om svenske Emigranter, om Kateketembedet og Konfirmationen. Hertil kommer gentagen Behandling af Herrnhuternes Forhold og Monografier over fremtrædende Skikkelser som Morten Reenberg, Hans Adolph og Nicolai Brorson, Erik Ludvigsen Pontoppidan, Peder Hygom, Enevold Ewald, Niels Tøxen, Peder Wedel, Iver Brinck, Henrik Gerner (den Yngre) og Albert Thura. Svagest repræsenteret er Oplysningstiden, skønt dog især L. Koch har meddelt adskilligt af sine Samlinger baade om Kirkestyrelsen og vedrørende Præsters og Menigheders Tilstand. Af Værdi er navnlig Udgaverne af et Udvalg af Biskop Balles Embedsbreve og Visitatsdagbøger.

Det laa i Sagens Natur, at man først sent kunde føle sig opfordret til at beskæftige sig med det Aarhundrede, i hvilket Selskabets Stiftelse faldt. Dog findes der ogsaa i 3.—5. Række værdifulde Bidrag til det 19. Aarhundredes

Kirkehistorie, særlig vedrørende Grundtvig og Mynster, A. S. Ørsted og Baptistsagen. Her er saaledes offentliggjort den store Samling Breve fra Mynster til W. F. Engelbreth og meddelt Jens Møllers, Edv. Maus og Aleth Hansens Livserindringer samt en Biografi af W. F. Engelbreth. I den nye — 6. — Række har det 19. Aarhundredes Kirkehistorie haft Overvægten. Saaledes er H. L. Martensens, H. N. Clausens, D. G. Monrads og P. C. Kierkegaards Udvikling og Indsats blevet gjort til Genstand for indgaaende Behandling, og der er udgivet Breve fra danske Bisper til Kultusminister J. C. H. Fischer samt Rækker af Biskop G. P. Brammers Brevveksling.

Ikke blot imod de forskellige Perioders ydre kirkelige Historie og de ledende Personligheders Indsats har Opmærksomheden i »Samlingerne« været rettet, men ogsaa utallige Forhold vedrørende Kirkeret og Kirkeskik er blevet belyst: kirkelig Lovgivning og Domme, Synodalier, Bispe-, Provste-, Præste- og Degnevalg, Patronatsrettigheder, Kalendarer og Konventer, de symbolske Bøgers Stilling ikke mindre end hele Gudstjenestens Udformning, Ritualer, Præstedragt, Jordefærdsskikke og Brudevielser, Katekismer og Bibeludgaver. Kulturhistorisk interessante er Skildringer fra ældre Tiders Præstehjem, Artikler om Overtro, Trolddom og Hekseprocesser.

Mangfoldige Steder er der samlet Efterretninger om den lokale Kirkehistorie, fra hele Stifter (Fyen, Lolland-Falster, Ribe, Viborg, Aarhus, Vendelbo) eller om enkelte Kirker, Klostre og gudelige Stiftelser. Vigtig var saaledes den indgaaende Forhandling i 4. R. V—VI ved en Række Forfattere om det omstridte Spørgsmaal »Helligaandshuset i Randers«. I nær Tilknytning hertil er den gejstlige Personal-

historie blevet dyrket i stort Omfang. Ikke faa enkelte Sognes Præstehistorie er blevet fremstillet samlet, Lister over ordinerede og over Skibspræster er blevet aftrykt, Brevvekslinger, Brevbøger, Aarbogsoptegnelser og mindre Biografier har i vid Udstrækning fundet Optagelse.

Heller ikke har man glemt de Retninger og Personligheder, der kom paa Kant med det officielle Kirkesamfund eller vandrede ad egne Veje, f. Eks. Niels Svendsen Chronich, Hartvig Lohman, Jesper Könechen, Antoinette Bourignon. I adskillige Artikler er der meddelt Efterretninger om Katolikernes og de Reformertes Kaar og Skæbne i Danmark. Ligeledes har man haft Blikket vendt mod Norge, mod Slesvig og Holsten samt Lunde Stift, mod Island og Grønland, Vestindien, Trankebar og Nordamerika, overalt hvor Traadene kunde knyttes mellem den hjemlige Kirkehistorie og gamle danske Landskaber eller Udlandet.

Kirkearkæologien fik fra første Færd en fremtrædende Plads i »Kirkehistoriske Samlinger«. Høyens og Jacob Helms' berømte Afhandlinger om enkelte Kirkebygninger eller om Grupper af saadanne er senere blevet fortsat af adskillige andre, og forskelligartet Kirkeinventar — bl. a. Kirkeklokker — er ofte blevet udførligt behandlet. Heller ikke savnes Artikler om Kirkemusik og Psalmesang.

Det er en kendt Sag, at i nær Forbindelse med ældre Tiders Kirkehistorie staar hele Lærdomshistorien, Universitetets og det højere og det lavere Skolevæsens Historie. »Samlingerne« har da heller ikke svigtet paa dette Omraade. Fra Universitetets Arkiv, særlig fra Acta consistorii, har Rørdam hentet overmaade meget og værdifuldt Stof, og til Skolevæsenets og de enkelte Skolars Historie i de

forskellige Perioder er mange Aktstykker blevet meddelt. Med særlig Interesse har man samlet Uddrag af Matrikler vedrørende danske Studerende ved fremmede Universiteter (Wittenberg, Paris, Helmstädt, Halle, Greifswald, Marburg, Frankfurt a. d. Oder, Basel, Heidelberg, Tübingen, Giessen, Bologna).

Jævnside med »Kirkehistoriske Samlinger« gik en i Perioder ret livlig Publikationsvirksomhed af beslægtet Art. Det første selvstændige Arbejde, Selskabet udgav, var *Immanuel Barfods* »Den falsterske Gejstligheds Personahistorie«, den Dag i Dag et af de paalideligste og omhyggeligste presbyterologiske Skrifter, vor Litteratur ejer. Af senere udgivne Monografier kan der iøvrigt især være Grund til at nævne *H. F. Rørdams* solide Haandbog »Kjøbenhavns Klostere og Kirker i Middelalderen«, *Fr. Hammerichs* Skildring af Anders Sunesen og *S. M. Gjellerups* fine lille Bog om Jens Dinesen Jersins Liv og Betydning.

Nok saa omfattende var dog Publikationen af kirkehistorisk Kildestof i Form af særskilt udgivne Skrifter. Med rigtigt Instinkt tog man tidligt fat paa en Udgave af en af de mærkeligste Forfattere fra Reformationstiden, Paulus Helie, og allerede 1855 forelaa første Bind af hans Skrifter ved *C. E. Secher*. Betegnende for den indsnævrede Synskreds, som i mange Henseender karakteriserede 50'ernes Danmark, var det dog desværre, at det faldt en Del af Medlemmerne for Brystet, at Selskabet vilde udgive en saa lidet populær Udgave med Bibeholdelse af den originale Retskrivning, og Styrelsen saa sig derfor nødsaget til at stille Udgaven i Bero¹. Først i vore Dage er det lykkedes et

¹) Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark IV, 362—4.

andet Selskab (Det danske Sprog- og Litteraturselskab) at faa foranstaltet en samlet Udgave af den skarptskaarne Karmelitters magtfulde Forfatterskab, der hører til det interessanteste i vor kirkehistoriske Litteratur.

En lignende uvillig Stemning kom ogsaa til Orde over for en anden af Selskabets Udgaver, da første Hefte af *C. J. Brandts* »Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen« forelaa 1858. Heller ikke denne Publikation fandt man populær nok eller tiltrækkende for Flertallet af Medlemmerne, og Styrelsen maatte i den Anledning ved *J. F. Fenger* rykke frem med en offentlig Erklæring, hvori det med Bestemthed hævdedes, at man aldrig havde stillet i Udsigt blot at ville udgive Morskabslæsning, men at Selskabet havde til Opgave at foranstalte eller støtte Udgivelsen af saadanne Skrifter, der var »skikkede til at fremme Forskningen i Danmarks Kirkehistorie«¹. Det lykkedes da ogsaa at føre »Dansk Klosterlæsning« til Ende med et tredje Hefte 1865.

Af Selskabets senere Udgaver fortjener især at fremhæves *H. F. Rørdams* »Danske Kirkelove 1536—1683«, 1—3, 1883—89. Det er vel kendt, hvorledes *Kr. Erslev* i en Anmeldelse i »Historisk Tidsskrift«² skarpt angreb denne Udgave, idet han især ankede over Mangel paa systematisk Tilrettelæggelse: Udvalget af det Stof, der blev medtaget, syntes ofte mærkeligt tilfældigt, og Gengivelsesformen af de enkelte Kildestykker var ikke ensartet, heller ikke altid helt tilfredsstillende. Der er nu om Dage næppe nogen, der vil nægte Berettigelsen af Erslevs Kritik af dette Arbejde, men ikke desto mindre har »Danske Kirkelove« i Aarenes

¹) Rørdam, 25 Aar S. 51—3, 55—7.

²) Historisk Tidsskrift 6. R. II, 666—82.

Løb hævdet sig som en meget praktisk og stærkt benyttet Haandbog og er maaske det af alle Rørdams Skrifter, der hyppigst citeres.

I et højere videnskabeligt Plan ligger derimod *Rørdams* »Skrifter fra Reformationstiden«, der bringer en Nyudgivelse af fem af de mest sjældne og betydningsfulde Indlæg fra den paagældende Tidsalder. Værdien af denne Udgave har ikke mindst vist sig, da den senere blev benyttet som et uundværligt Grundlag ved de Laboratorieøvelser, der er blevet afholdt ved Københavns Universitet over Danmarks Kirkehistorie i Reformationsperioden.

Fra Selskabets allerførste Tid havde det været fremholdt som et vigtigt Programpunkt at foranstalte udgivet en samlet, let læselig Fremstilling af hele den danske Kirkes Historie. Man havde hertil anbefalet cand. theol. *Ludvig Helveg*, og de Forventninger, man i saa Henseende stillede til ham, blev ikke gjort til Skamme. Allerede 1851—55 udkom — udgivet af Selskabet — ved denne Forfatter en Skildring i to Bind af den danske Kirkes Historie efter Reformationen (til 1836), og 1862—70 en tilsvarende Fremstilling for Tiden indtil Reformationen, ligeledes i to Bind. Samtidig med Udsendelsen af det sidstnævnte Skrift tog Helveg fat paa en Omarbejdelse af Kirkehistorien fra Reformationen ført op til 1864, som udkom i stærkt ændret Skikkelse 1857—83 med Støtte af Selskabet¹.

¹) Jvfr. herom Ludvig Schrøder, Ludvig Helveg S. 132—59. Første Bind af 2. Udgave af Kirkehistorien efter Reformationen udkom som Forlagsartikel hos C. G. Iversen. Forhandling 1859—61 om at vinde dette Værk tilbage for Selskabet førte ikke til noget positivt Resultat, og først 1879 blev det — især ved H. F. Rørdams Mellekomst — ordnet saaledes, at Selskabet for 300 Kr. afkøbte Forlaget Restoplaget af 1. Bind

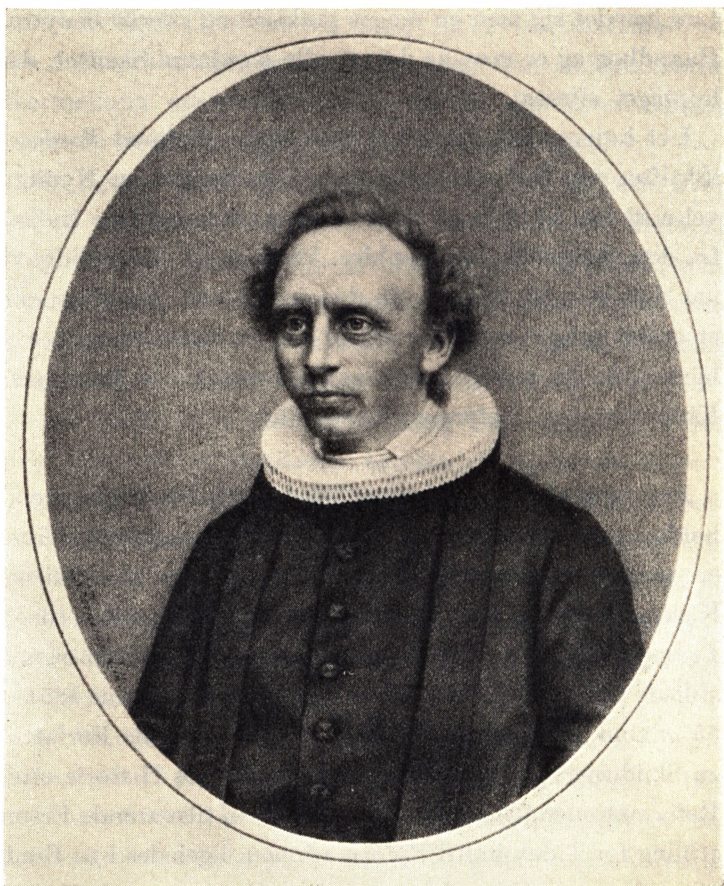

Fig. 7. Nicolaus Ludvig Helveg (Helweg)
(1818—83). (Litografi 1859).

Der kan næppe herske Tvivl om, at dette Værk i høj Grad har bidraget til at samle Interessen om »Selskabet for

og overgav det til Karl Schønbergs Forlag, der maatte forpligte sig til at udrede 40 Kr. pr. Ark til Helveg for 2. Bind (Selskabets Forhandlingsprotokol. Ludvig Schrøder, anf. Skrift S. 151 f., 156). Det lykkedes iøvrigt ikke Helveg selv at lægge sidste Haand paa Værket, men det andet Bind maatte afsluttes under Medvirkning af C. J. Brandt og Ludvig Schrøder.

Danmarks Kirkehistorie«. For mange Medlemmer, hvem de talrige specielle Bidrag og Aktstykkepublikationer i »Samlingerne« kunde ligge fjernere, dannede Helvegs Kirkehistorie den egentlige Tiltrækning ved Medlemsskabet. Denne samlede Fremstilling af alle Tider i dansk Kirkeliv maa ogsaa paa sin Vis kaldes et Størværk, særlig naar man tager i Betragtning, i hvor ringe Grad Kildematerialet den Gang var publiceret og bearbejdet, og den maa ikke ensidigt bedømmes ud fra Nutidens Synspunkter.

Ludvig Helvegs »Den Danske Kirkes Historie« er en Skildring, der i første Række henvender sig til den dannede Almenhed, men den hviler paa et selvstændigt Studium af Kilderne, for enkelte Punkters Vedkommende ogsaa af haandskrevet Materiale. Bedst lykkedes er det 16. og 17. Aarhundrede, Pietismens Tid og — især — Senmiddelalderen, medens Opfattelsen af det 18. og 19. Aarhundrede lader meget tilbage at ønske. Det 18. Aarhundrede ses i alt for høj Grad blot som Indledningen til den følgende Periode, og under Behandlingen af det 19. Aarhundredes Kirkehistorie har Forfatterens udpræget grundtvigske Standpunkt ikke været til Gavn for Skildringens Objektivitet, idet Grundtvig helt igennem fremstilles som den altoverskyggende Personlighed. Desuden lider Fremstillingen for dette Afsnits Vedkommende af en formløs Bredde. At Helvegs Kirkehistorie nu paa mange Punkter maa anses for forældet, kan ikke udelukkende lægges Forfatteren til Last. En større Svaghed er det derimod, at han kun i ringe Grad har haft Øjet aabent for den udenlandske Kirkehistorie som den nødvendige Baggrund for den danske. Skildringen af Begivenheder og Tilstande har ganske overvejende haft Forfatterens Interesse, medens Redegørelsen for de for-

skellige Tiders teologiske Tænkning hverken er skarp eller fyldig, og Karakteristiken af de ledende Personligheder ikke indtrængende nok. Trods alle Mangler er Helvegs Kirkehistorie dog et betydeligt og aandfuldt Værk, der med Rette har vundet megen Udbredelse. Hertil har ogsaa bidraget det klare og ædle Sprog, hvori det er affattet, og hvori Forfatteren med Forkærlighed lader Kilderne selv komme til Orde.

Den ovenfor berørte Ejendommelighed ved Helvegs Kirkehistorie, at den for den nyeste Tid var ensidigt grundtvigsk orienteret, affødte Protester og voldte Selskabet Vanskeligheder. Flere Medlemmer meldte sig ud, og Ministeriets og Universitetets Understøttelser faldt bort¹. Selv en Helveg saa nært staaende Mand som H. F. Rørdam, der iøvrigt havde megen Anerkendelse til overs for hans Kirkehistorie, har offentligt erkendt, at det maatte anses for et Fejlgreb, at Selskabet havde støttet et Værk, der for store Partiers Vedkommende behandlede den nyeste Tid, hvorom den historiske Dom endnu ikke kunde være afklaret².

Selskabet kunde ikke med Helvegs Kirkehistorie anse Opgaven at tilvejebringe Fremstillinger af større Partier af den danske Kirkes Historie for løst, men paatog sig ved flere Lejligheder at støtte lignende Bestræbelser. Det var saaledes Tilfældet, da man 1874—78 udgav »Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling« af den unge

¹) Ludvig Helveg, Den Danske Kirkes Historie til Reformationen II, S. VIII. Rørdam, 25 Aar S. 53—4.

²) Dagbladet 1882 Nr. 302, 305. Oom Rørdams Dom om Helvegs Kirkehistorie se 25 Aar S. 12—13, 112. Kh. Saml. 4. R. IV, 618.

A. D. Jørgensen¹. Dette Værk betød en virkelig Landvinding for den kirkehistoriske Forskning baade ved sine mange nye Synspunkter og sine kildekritiske Iagttagelser. Ejendommelig er Jørgensens Grundbetragtning, at Danmarks Historie maa ses som en Del af hele Nordens, og at det var Indflydelsen fra Rom, der betød Kulturens sejrige Fremtrængen i Norden. Det gamle nordiske Hedenskab ansaa Jørgensen blot for Barbari, en Opfattelse, der ikke mødte Forstaaelse hos Grundtvigianere af ældre Type (Fr. Hammerich, L. Helveg).

Ogsaa Udforskningen og Fremstillingen af andre, vidt forskellige Tidsrum fandt Støtte hos det kirkehistoriske Selskab. 1879—83 udkom saaledes *L. Kochs* Behandling af Perioden 1801—54 og langt senere — 1914 — af Tiden 1770—1800. Der er en meget væsentlig Forskel mellem Helvegs og Kochs Opfattelse af disse Tidsrums Historie², og med den Selvstændighed og Retfærdighedssans, som var saa typisk for Koch, er det lykkedes ham at give en langt mere indtrængende og forstaaende Skildring af Strømninger og Personligheder end Forgængeren. Han har overalt søgt at se med egne Øjne og ikke at lade sit Syn forblinde af forudfattede Meninger.

1851 indtraadte i Selskabets Styrelse *George Stephens*, kendt som Folklorist, Runeforsker og engelsk Filolog, dertil som en lidenskabelig Samler, ildfuld og idérig som Menne-ske og offentlig Personlighed. Selskabet høstede straks Gavn af hans Initiativ, idet han formidlede en Forbindelse

¹) Om A. D. Jørgensens Forhandlinger med H. F. Rørdam om Udarbejdelsen og Udgivelsen af dette Værk se A. D. Jørgensens Breve ved Harald Jørgensen, 1939, S. 31—7, 49—52, 66—7, 70—2.

²) Jvfr. L. Koch, *En gammel Præsts Erindringer*, 1912, S. 166—7.

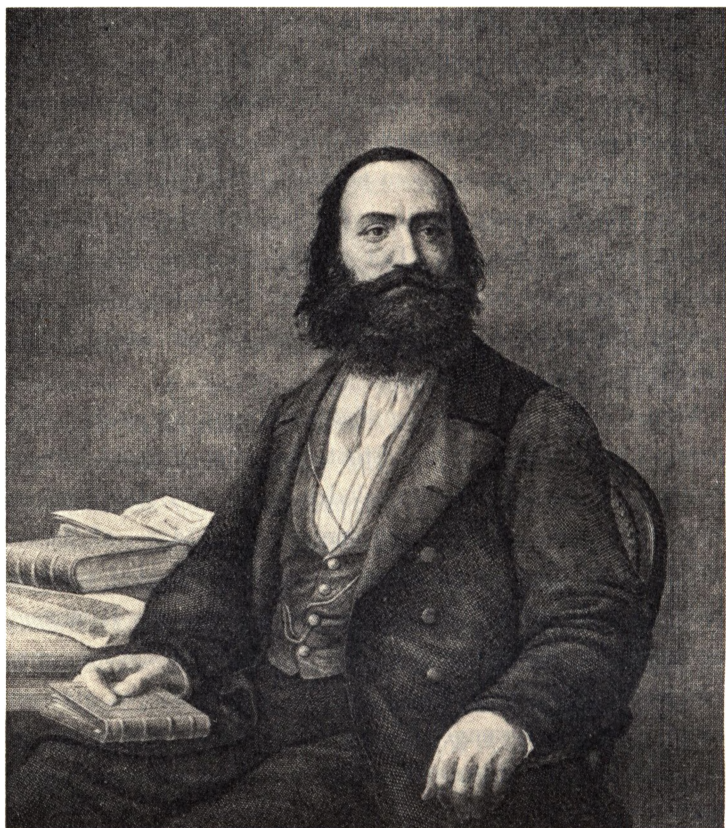

Fig. 8. George Stephens (1851—95).
(Litografi 1868).

mellem det danske Selskab og en delvis tilsvarende engelsk Sammenslutning *The Ecclesiological Society* i London. Forbindelsen holdtes vedlige i en kortere Aarrække (1852—59) og gav sig særlig Udtryk i Udveksling af Boggaver mellem de to Selskaber¹.

Langt vigtigere var det dog, at Stephens — til Dels efter

¹) Rørdam, 25 Aar S. 21.

Fig. 9. Niels Lauritz Andreas Høyen (1798—1870).
(Maleri af J. L. G. Lund 1832)

engelsk Mønster — foreslog, at Selskabet skulde udvide sit Arbejdsomraade paa en helt ny Maade ved at afholde offentlige kirkehistoriske Møder rundt i Landet¹. Denne Tanke vandt varm Tilslutning, og man begyndte derved en Virksomhed, som fik ikke ringe Betydning og i Aarrækker kom til at staa som Udtryk for en væsentlig Side af Selskabets Arbejde.

Det første Møde afholdtes i København den 11. Januar 1853 i Universitetets Festsal og fandt Sted under Samvirken med Musikforeningen *Cæcilia*, der særlig havde til

¹) Sst. S. 23, 58. Fr. Hammerich, Et Levnetsløb II, 150.

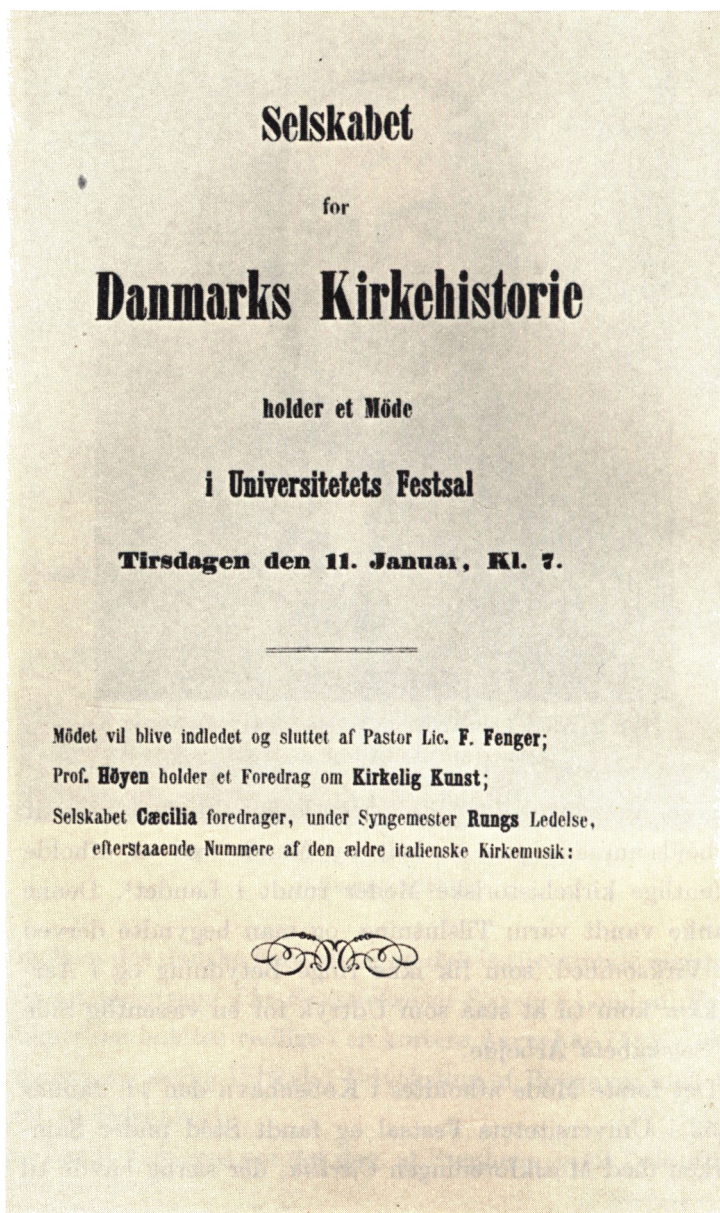

Fig. 10. Titelbladet til Indbydelsen til Afholdelse af det første kirkehistoriske Møde 11. Januar 1853.

Opgave at dyrke den ældre Kirkemusik. Som Foredragsholdere optraadte *J. F. Fenger*, en livlig Aand og en god Taler, der straks med Begejstring havde sluttet sig til Tanken om de offentlige Møder, desuden *N. L. Høyen*, som holdt et beaandet Foredrag om den kirkelige Kunsts Væsen. Det var helt symbolsk, at det netop blev Høyen, som kom til at optræde her, thi næsten gennem en Snes Aar stod denne Ordets Mester ubestridt som Hovedskikkelsen ved den Række kirkehistoriske Møder, hvortil man samledes paa mindeværdige Steder i vort Land. Hans Død 1870 blev derfor et haardt Slag for denne Side af Selskabets Virksomhed¹.

De kirkehistoriske Møders Historie kan iøvrigt deles i to store Perioder 1853—78, da de maatte ophøre paa Grund af Bortfald af den fornødne Statsstøtte, og 1893—1910. Takket være den meget historisk interesserede Kontorchef i Kultusministeriet *G. Burman Becker* lykkedes det 1893 atter at opnaa en Statsbevilling til dette Formaal, som stadig fornyedes, indtil Sparebestræbelser igen 1910 — til Rørdams dybe Beklagelse — medførte, at den paagældende Bevilling blev inddraget².

Oprindelig holdt man normalt kun eet Møde om Aaret, dog undertiden udstrakt over flere Dage, og især i Stiftsstederne, senere blev det Regel at have fire—fem aarlige Møder, nu ogsaa ofte i Landsbykirker, der var af særlig historisk Interesse. Ialt har Selskabet foranstaltet afholdt 91 Møder. Geografisk set har Møderne fordelt sig over hele Riget — fra Hjørring og Nykøbing M. i Nord til Slesvig,

¹) Rørdam, 25 Aar S. 113. J. L. Ussing, Niels Laurits Høyens Levned I, 352—4.

²) Kh. Saml. 4. R. III, 345; 5. R. III, 230; 5. R. V, 625.

Nakskov og Maribo i Syd, fra København som yderste Punkt i Øst til Ribe som det vestligste Grænsepunkt. To Gange (1859, 1906) er Rigsgrænsen desuden blevet overskredet, idet man er samledes til Møder i Lund.

Størst Betydning havde utvivlsomt Selskabets Møder i de første Aaringer. Ofte formede de sig som Folkefester for en hel Landsdel, saaledes i Ribe 1855, i Aarhus 1857 og i Viborg 1858¹, og gled paa en ejendommelig Maade sammen med Tidens nationale og kirkelige Vækkelse. Ogsaa de senere Møder samlede jævnlig store, opmærksomt lyttende Tilhørerskarer, nu dog væsentlig blot af historisk interesserede.

Formaalet med Mødernes Afholdelse var et dobbelt. For det første haabede man paa denne Maade at kunne komme i Forbindelse med større Kredse end gennem Selskabets Skrifter, der i Følge Sagens Natur kun kunde have Bud til de faa. Derfor stræbte man ogsaa — for at vække Interesse og udbrede dybere Kundskab — gennemgaaende at lade det enkelte Mødesteds historiske Minder være Hovedemnet for de Foredrag, som blev afholdt. Ikke mindst laa det nær at tage Udgangspunktet i de Kirkebygninger og i det Kirkeinventar, som fandtes hvert Sted. Mere end ellers skabtes der da gennem disse Møder en levende Forbindelse mellem almindelig dansk Kirkehistorie og Kirkearkæologien, og mellem Forstaaelse af Helhedsudviklingen og den lokale Baggrund.

¹) Det var Høyens Foredrag ved Mødet i Viborg 1858, der gav Stødet til, at Tanken om Domkirken Restauration blev taget op (Ved Viborg Domkirkes Indvielse den 10. September 1876, 1877, S. 14. J. L. Ussing, N. L. Høyens Levned I, 354. Richard Petersen, Erindringer fra Barndom og Ungdom, 1904, S. 69—71). Om det mægtige Indtryk, P. C. Kierkegaards Foredrag ved Mødet i Sorø 1853 gjorde, se Sophus Schandorph, Oplevelser I, 104—5.

Det andet Maal, man forfulgte, kunde kaldes et praktisk-kirkeligt. Fra første Begyndelse, da Mødeplanen endnu var under Drøftelse, udtalte *J. F. Fenger*, at det var vigtigt at se »Kirkens Nutid i Fortidens Lys«¹, og ofte er lignende Tanker kommet til Orde ved Selskabets Møder. *H. F. Rørdam* betonedes saaledes bestandig »vore store Fortidsminders Betydning som et mægtigt Middel til Folke- og Kirkelivets Udvikling«. Lige til sin Død fastholdt Rørdam — som han en Gang paa særlig karakteristisk Maade udtrykte det 1905 —, »at man ved at kjende Fortiden kom til ganske anderledes at forstaa Nutiden, ogsaa i kirkelig Henseende. Derfor maa vi ikke slaa en Streg over vore Minder, men ansporede af Fædrenes gode Handlinger søge at udrette noget til Gavn for Fremtiden«².

Næst *N. L. Høyen* var i de første Aar *J. F. Fenger*, *L. Helveg*, *Fr. Hammerich* og *C. J. Brandt* de hyppigste Talere ved Møderne. Senere har især *Jacob Helms* og *Jacob Kornerup* afløst Høyen, for saa vidt angik Kirkearkæologien, medens en Række andre Talere (navnlig *Fr. Nielsen*, *L. Koch*, *H. Rosendal* og *J. Oskar Andersen*) har skildret Foreteelser af almindelig kirkehistorisk Art. 1860 talte for første Gang den unge cand. theol. *H. F. Rørdam* ved et kirkehistorisk Møde (i Aalborg), og fra 1865 har Rørdam holdt Foredrag ved samtlige Møder. Som paa det litterære Omraade var han da ogsaa paa dette Selskabets ledende Kraft. Baade for Rørdam og for flere andre Talere gav Afholdelsen af Møderne fornyet Anledning til Beskæftigelse med lokale kirkehistoriske Emner eller affødte siden spe-

¹) Rørdam, 25 Aar S. 24, jvfr. S. 31—2.

²) Rørdam, 25 Aar S. 124. Kh. Saml. 5. R. III, 233, jvfr. lignende didaktiske Synspunkter Kh. Saml. 4. R. III, 390; IV, 566; V, 135. 25 Aar S. 2, 116—18, 119—20.

cielle Undersøgelser, de fleste trykte i »Kirkehistoriske Samlinger«.

For dem, der har overværet de kirkehistoriske Møder selv i deres sidste Skikkelse, vil de sikkert staa som ufor-glemmelige. Tilhørerne oplevede paa een Gang en Afglans af den Stemning, der i 50'erne og i 60'erne maa have hvilet over disse nationale-kirkelige-historiske Folkefester, og ikke mindst gennem Rørdams kraftfulde Personlighed, for hvem historisk Forskning og personligt Liv næsten umærkeligt gled sammen i en højere Enhed, modtog man et stærkt Indtryk af, hvilke rige aandelige Værdier disse Møder havde rummet. For Rørdam selv, den ellers saa stille og tilbage-trukne Gransker, var det festlige Dage, naar han med rund Haand øste ud af sin Lærdoms Skatte til de større Skarer, dem han ellers ikke ved sine Skrifter kunde naa. Med sit sjældne Kendskab til hver eneste Egns Kirkehistorie evnede han paa mærkelig Maade — jævnt og troværdigt — at mane Fortidens henfarne Skikkelser lyslevende frem for sine Tilhørere og at lade dem tale til Dagens Børn. Naar endelig Slutningssangen »Udrundne er de gamle Dage« som en Jubelbølge tonede hen under Kirkehvælvingerne, kunde det fornemmes, som om Fortid og Nutid smeltede sammen og i modtagelige Menneskesjæle efterlod en ejendommelig Følelse af Aarhundreders dybe Sammenhæng.

Ved Jubilæet 1949 har »Selskabet for Danmarks Kirke-historie« Grund til med Taknemmelighed at se tilbage paa, hvad det har faaet Lov til at udrette i de forløbne hundrede Aar, og det saa meget mere, som det som Hjælpekilder gennemgaaende blot har kunnet regne med en begrænset

Stab af Medarbejdere, en ikke talstærk Medlemskreds og beskedne offentlige Understøttelser.

I Tillid til, at hvad der er ydet, stadig vil vise sig at være af Værdi for den historiske Forskning, og i Forventning om, at den fornødne Støtte ikke vil udeblive, haaber Selskabet — støt og stille — at kunne fortsætte sit Arbejde.

Tillæg.

I.

Fortegnelse over de af Selskabet udgivne eller understøttede Skrifter.

Skrifter, der blot fremtræder som Særtryk af Bidrag i »Kirkehistoriske Samlinger«, er ikke optaget i denne Fortegnelse.

A.

Selskabets egne Publikationer.

1. Kirkehistoriske Samlinger, udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. I—II. Kbh. 1849—56.
(I, 1849—52; II, 1853—56).
Ny kirkehistoriske Samlinger. I—VI. Kbh. 1857—73.
[Ogsaa med Titel: Kirkehistoriske Samlinger III—VIII].
(I, 1857—59; II, 1860—62; III, 1864—66; IV, 1867—68;
V, 1869—71; VI, 1872—73).
Kirkehistoriske Samlinger. 3. Række, I—VI. Kbh.
1874—89.
(I, 1874—77; II, 1877—80; III, 1881—82; IV, 1882—84;
V, 1884—86; VI, 1887—89).
Kirkehistoriske Samlinger. 4. Række, I—VI. Kbh.
1889—1901.
(I, 1889—91; II, 1891—93; III, 1893—95; IV, 1895—97;
V, 1897—99; VI, 1899—1901).
Kirkehistoriske Samlinger. 5. Række, I—VI. Kbh.
1901—13.
(I, 1901—03; II, 1903—05; III, 1905—07; IV, 1907—09;
V, 1909—11; VI, 1911—13).

Kirkehistoriske Samlinger. 6. Række, I—VI, 2. Hefte. Kbh. 1933—49.

(I, 1933—35; II, 1936—38; III, 1939—41; IV, 1942—44; V, 1945—47; VI, 1.—2. Hefte, 1948—49).

En Oversigt over Indholdet i 1.—2. Række findes i det nedenfor som Nr. 12 nævnte Skrift S. 127—39; over 3. R. i 3. R. VI, 833—43; over 4. R. i 4. R. VI, S. I—XV; over 5. R. i 5. R. VI, S. I—XV. Samlet Oversigt over Bidrag til Sjællands Stifts Kirke- og Præstehistorie i 5. R. IV S. I—VIII. Et Generalregister til 1.—5. R. ved Pastor emeritus *H. V. Olsen* († 1946) findes i Haandskrift i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml., 8°, 867); en fotografisk Gengivelse er opstillet paa Bibliotekets Læsesal.

2. Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie. Ved *Immanuel Barfod*. 1—2. Nykøbing paa Falster. 1851—54.

3. Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. Ved *Ludvig Helweg*. 1—2. Kbh. 1851—55.

Om anden Udgave af dette Skrift jvfr. nedenfor B Nr. 3.

4. Povel Eliesens Danske Skrifter, udgivne ved *C. E. Secher*. I. Kbh. 1855. (V+509 S.).

5. Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen. Udgivet af *C. J. Brandt*. 1—3. Kbh. [1858]—65.

1. Henrik Susos gudelig Visdoms Bog i dansk Oversættelse fra det femtende Århundrede. Kbh. 1858.

2. De hellige Kvinder, en Legende-Samling. Kbh. 1859.

3. Kirkeårets Søndags-Evangelier med Udlæggelse, fra Advent til Langfredag. Kbh. 1865.

6. Kjøbenhavns Kirker og Klosters i Middelalderen. Af *Holger Fr. Rørdam*. Kbh. 1859—63. (382+238 S.).

7. Den Danske Kirkes Historie til Reformationen. Ved *Ludv. N. Helveg*. 1—2. Kbh. 1862—70.

8. En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden. [Anders Sunesøn og Mester Matthias fra Linköping]. Af *Fr. Hammerich*. Kbh. 1865. (246 S.).

9. Psalmebøger fra Reformationstiden. Udgivne af *Chr. Bruun*. 1—2. Kbh. 1865—66.
10. Biskop Jens Dinesen Jersin. Bidrag til Danmarks Skole- og Kirkehistorie i det 17de Aarhundrede. Af *S. M. Gjellerup*. Kbh. 1868—70. (272 S.).
11. Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling. Af *A. D. Jørgensen*. Kbh. 1874—78. (VIII + 906 + 111 S.).
12. Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets første 25 Aar. Ved *Holger Fr. Rørdam*. Kbh. 1875. (264 S.). [Heri S. 127—39 Oversigt over Bidragene i Kirkehistoriske Samlinger 1.—2. R., og S. 140—264 kronologisk ordnet Udtog af de sammesteds trykte Breve og Aktstykker].
13. Den danske Kirkes Historie i det 19. Århundrede. Af *L. Koch*. 1—2. Kbh. 1879—83.
 1. Den danske Kirkes Historie i Årene 1801—1817. Kbh. 1879—80.
 2. Den danske Kirkes Historie i Årene 1817—1854. Kbh. 1883.
14. Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian V's Danske Lov, 1536—1683. Udgivne af *Holger Fr. Rørdam*. 1—3. Kbh. 1883—89.
15. Skrifter fra Reformationstiden. Udgivne ved *Holger Fr. Rørdam*. 1—5. Kbh. 1885—90.
 1. Danmarks christelige Prædikanters Gjensvar paa Prælaternes Klagemaal, førte over dem paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530. Kbh. 1885.
 2. Lamentatio ecclesiae. Kirkens Klagemaal foredraget i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn tredie Pinsedag 1529 af Oluf Chrysostomus. Kbh. 1886.
 3. Frants Vormordsen: En kort Forklaring og Forskjel paa den evangeliske og papistiske Prædiken og Lærdom, 1531. Kbh. 1888.

4. Malmø-Beretningen om Religionsartikler og Forhandlinger paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530. Kbh. 1889.
5. Peder Laurensen: En stakket Undervisning imod Pavens, Bispers og deres Disciples Statuter, Love, Bud og Skikkelser. Kbh. 1890.
16. Oplysningstiden i den danske Kirke 1770—1800. Af *L. Koch*. Kbh. 1914. (VIII+387 S.).
17. Folkekirkens Ejendoms-Historie. Af *P. Severinsen*. Kbh. 1920. (160 S.).
18. Christian Bastholm. Studier over Oplysningens Teologi og Kirke. Af *Michael Neiiendam*. Kbh. 1922. (457 S.).
19. De rette Messeklæder. Bidrag til Kirkeklædernes Historie. Af *P. Severinsen*. Kbh. 1924. (112 S.).
20. Til Minde om Holger Fr. Rørdam 1830—1913. Ved *Bjørn Kornerup*. Kbh. 1930. (129 S.).
21. J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—1853. Udgivne ved *Bjørn Kornerup*. 1—2. Kbh. 1937. [I Forening med Det danske Sprog- og Litteraturselskab].

B.

Publikationer støttede af Selskabet.

Nedenstaaende Liste, som næppe tør gøre Krav paa absolut Fuldstændighed, omfatter en Række Publikationer, som i Aarenes Løb under en eller anden Form af Selskabet har modtaget større eller mindre Støtte til Udgivelsen.

1. Christiern Pedersens Danske Skrifter udgivne af *C. J. Brandt* og *R. Th. Fenger*. 1—5. Kbh. 1850—55.
2. Personalhistoriske Bidrag, vedkommende Danmarks og Norges Geistlighed i ældre og nyere Tid. Samlede og udgivne ved *J. C. L. Lengnick*. Kbh. 1853 (47)—58.
3. Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. Ved *Ludv. N. Helveg*. Anden omarbejdede Udgave. 1—2. Kbh. 1857—83.

4. Aalborg Stiftskalender for 1862. Udgivet af *J. Vahl*. Aalborg 1862. (125 S.).
5. Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. Af *S. V. Wiberg*. 1—4. Odense 1867—73.
6. Herrnhutismen i Danmark. Det attende Hundredaars indre Mission. Af *Jørgen Lundbye*. Kbh. 1903. (214 S.).
7. Peder Palladius' Visitatsbog. Udgivet af *Lis Jacobsen* [for Universitets-Jubilæets danske Samfund]. Kbh. 1925. (240 S.).
8. Biskop Hans Poulsen Resen. Studier over Kirke- og Skolehistorie i det 16. og 17. Aarhundrede. I. (1561—1615). Af *Bjørn Kornerup*. Kbh. 1928. (X+508 S.).
9. Erik Pontoppidan. Studier og Bidrag til Pietismens Historie. Af *Michael Neiiendam*. 1—2. Kbh. 1930—33.
10. Kirkekampen i Danmark 1730—1746. Af *Jørgen Lundbye*. Kbh. 1947. (130 S.).

II.

Fortegnelse over de af Selskabet afholdte,
offentlige kirkehistoriske Møder.

Beretninger om Møderne 1853—74 findes i H. F. Rørdam, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets første 25 Aar, 1875, for 1893—1910 i Kirkehistoriske Samlinger 4. R. III — 5. R. V. — Nærmere Oplysninger om de Talere, der har tilhørt Selskabets Styrelse, vil findes i Tillæg III.

1. 1853 11. Jan. *København* (Universitetets Festsal)
(J. F. Fenger, N. L. Høyen)
2. 1853 15. Juni *Sorø*
(Pastor, Lic. theol. P. C. Kierkegaard, N. L. Høyen)
3. 1854 31. Aug. *Odense*
(Pastor, Dr. phil. K. F. Viborg, L. Helveg, Biskop, Dr. theol. C. T. Engelstoft)

4. 1855 30. Aug. *Ribe*
(J. F. Fenger, Adjunkt Jacob Helms, L. Helveg, Pastor F. Helveg, Biskop J. B. Daugaard)
5. 1856 24. Juni *Slesvig*
(Domprovst Peter Martens, L. Helveg, N. L. Høyen)
6. 1857 2. Septbr. *Aarhus*
(N. L. Høyen, J. F. Fenger, Adjunkt A. Fabricius)
7. 1858 5.—6. Aug. *Viborg*
(N. L. Høyen, J. F. Fenger, Biskop P. C. Kierkegaard, Fr. Hammerich, Etatsraad A. E. M. Tang, cand. Brun)
8. 1859 1. Septbr. *Lund*
(N. L. Høyen, Fr. Hammerich)
9. 1860 4.—5. Septbr. *Aalborg*
(Biskop P. C. Kierkegaard, H. F. Rørdam, Fr. Hammerich)
10. 1861 10.—11. Septbr. *Maribo*
(N. L. Høyen, Pastor, Dr. theol. Wilhelm Rothe, Kammerherre Jørgen Wichfeld, Biskop S. C. W. Bindsbøll, Fr. Hammerich)
11. 1863 10. Febr. *København* (Casino)
(Fr. Hammerich, N. L. Høyen)
12. 1865 13.—14. Septbr. *Odense*
(N. L. Høyen, Biskop C. T. Engelstoft, H. F. Rørdam, Fr. Hammerich, L. Helveg)
13. 1866 20.—21. Septbr. *Næstved*
(N. L. Høyen, Fr. Hammerich, C. J. Brandt, Rektor, Professor C. Listov, cand. theol. S. M. Gjellerup, H. F. Rørdam, Adjunkt H. A. Damborg)
14. 1867 12. Septbr. *Helsingør*
(N. L. Høyen, Fr. Hammerich, C. J. Brandt, H. F. Rørdam)
15. 1868 8. Septbr. *Randers*
(Pastor Dines Pontoppidan, N. L. Høyen, Pastor, Dr. theol. W. Rothe, Pastor A. Christiani, H. F. Rørdam)
16. 1871 11. Juli *Hillerød*
(Fr. Hammerich, C. J. Brandt, H. F. Rørdam)

17. 1873 17. Septbr. *Aarhus*
(H. F. Rørdam, C. J. Brandt, Fr. Hammerich, Rektor G. Lund)
18. 1874 1. Septbr. *Maribo*
(Arkivar A. D. Jørgensen, H. F. Rørdam, Fr. Hammerich, Pastor Fr. Helweg)
19. 1875 31. Aug. *Sorø*
(Pastor Jacob Helms, L. Helveg, H. F. Rørdam, C. J. Brandt)
20. 1878 11. Septbr. *Ringsted*
(H. F. Rørdam, Pastor Jacob Helms, C. J. Brandt, Fr. Nielsen)
21. 1893 29. Maj *Roskilde*
(H. F. Rørdam, Professor, Dr. phil. Julius Lange, Fr. Nielsen)
22. 1893 11. Juli *Vejle*
(H. F. Rørdam, Fr. Nielsen, L. Fenger)
23. 1893 13. Juli *Hjørring*
(H. F. Rørdam, L. Fenger, Fr. Nielsen)
24. 1893 29. Aug. *Nykøbing F.*
(H. F. Rørdam, Arkitekt V. Koch)
25. 1894 12. Juni *Helsingør*
(Fr. Nielsen, Arkitekt V. Koch, H. F. Rørdam)
26. 1894 18. Juli *Ribe*
(Pastor, Dr. phil. Jacob Helms, L. Koch, H. F. Rørdam)
27. 1894 6. Septbr. *Slagelse*
(Fr. Nielsen, H. F. Rørdam, L. Fenger)
28. 1894 7. Septbr. *Birkende*
(Biskop H. Stein, Pastor G. Strøm, H. F. Rørdam, Fr. Nielsen)
29. 1895 8. Maj *København* (Borchs Kollegium)
(H. F. Rørdam)
30. 1895 28. Maj *Hillerød*
(H. F. Rørdam, Fr. Nielsen)
31. 1895 11. Juni *Grenaa*
(H. F. Rørdam, Arkitekt V. Koch)

32. 1895 27. Aug. *Middelfart*
(H. F. Rørdam, Fr. Nielsen)
33. 1895 28. Aug. *Hald* (ved Randers)
(H. F. Rørdam)
34. 1895 29. Aug. *Randers*
(Fr. Nielsen, H. F. Rørdam, Arkitekt Fr. Uldall)
35. 1896 12. Maj *Næstved*
(Fr. Nielsen, L. Fenger, H. F. Rørdam)
36. 1896 3. Juni *Viborg*
(Fr. Nielsen, H. F. Rørdam, Professor Jacob Kornerup)
37. 1896 19. Juli *Helsingø*
(H. F. Rørdam, Fr. Nielsen)
38. 1896 27. Aug. *Odense*
(L. Fenger, H. F. Rørdam)
39. 1897 20. Juni *Assens*
(H. F. Rørdam)
40. 1897 4. Juli *Kjeldby*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
41. 1897 18.—19. Aug. *Jelling*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam, L. Koch)
42. 1897 31. Aug. *Maribo*
(Fr. Nielsen, H. F. Rørdam)
43. 1898 27. April *Køge*
(L. Fenger, H. F. Rørdam, Fr. Nielsen)
44. 1898 21. Juni *Sorø*
(Jacob Kornerup, Fr. Nielsen, H. F. Rørdam)
45. 1898 20. Juli *Nykøbing paa Mors*
(Arkitekt F. Uldall, H. F. Rørdam, L. Koch)
46. 1899 1. Juni *Haslev*
(H. F. Rørdam, L. Fenger, Fr. Nielsen)
47. 1899 11. Juli *Kalundborg*
(Fr. Nielsen, Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
48. 1899 12. Septbr. *Fredericia*
(H. F. Rørdam, Fr. Nielsen, L. Koch)

49. 1900 15. Maj *Præstø*
(L. Fenger, H. F. Rørdam, Højskoleforstander H. Rosendal)
50. 1900 29. Juni *Nyborg*
(Organist Th. Laub, Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
51. 1900 7. Aug. *Varde*
(H. F. Rørdam, Pastor, Dr. phil. Jacob Helms)
52. 1901 29. April *Kolding*
(H. F. Rørdam, Jacob Kornerup, Hans Olrik)
53. 1901 7. Juni *Aalborg*
(Fr. Nielsen, Pastor G. Jørgensen, H. F. Rørdam)
54. 1901 14. Aug. *Stege*
(Jacob Kornerup, L. Fenger, H. F. Rørdam)
55. 1902 11. Maj *Store Hedinge*
(H. F. Rørdam, Jacob Kornerup)
56. 1902 11. Juni *Levring*
(Arkitekt F. Uldall, Højskoleforstander H. Rosendal, H. F. Rørdam)
57. 1902 3. Septbr. *Mariager*
(Fr. Nielsen, L. Fenger, H. F. Rørdam)
58. 1903 26. Maj *Faaborg*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam, Pastor P. Severinsen)
59. 1903 24. Juni *Thisted*
(Arkitekt F. Uldall, H. F. Rørdam, H. Rosendal)
60. 1903 28. Juli *Silkeborg*
(H. F. Rørdam, Højskolelærer, cand. theol. C. Baagøe)
61. 1903 6. Septbr. *Skelskør*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam, cand. theol. Knud Heiberg)
62. 1903 16. Septbr. *Karise*
(H. F. Rørdam)
63. 1904 25. Maj *Skamlingsbanken*
(Valdemar Ammundsen, cand. theol. Knud Heiberg, H. F. Rørdam)
64. 1904 3. Juli *Vordingborg*
(Jacob Kornerup, J. Oskar Andersen, H. F. Rørdam)

65. 1904 31. Juli *Nøddebo*
(H. F. Rørdam, H. Rosendal)
66. 1904 12. Aug. *Aarhus*
(L. Fenger, H. F. Rørdam, L. Koch)
67. 1905 25. Maj *Bjørnsholm*
(Musæumsdirektør, Dr. phil. W. Møllerup, H. F. Rørdam)
68. 1905 23. Juni *Svaninge*
(H. F. Rørdam, Knud Heiberg)
69. 1905 29. Aug. *Roskilde*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
70. 1905 13. Septbr. *Køge*
(Pastor Ludvig Christensen, H. F. Rørdam, Pastor J. P. Møller)
71. 1905 12. Oktbr. *Nakskov*
(Professor Magnus Petersen, Provst Th. Elmquist, H. F. Rørdam)
72. 1906 12. Juni *Tølløse*
(H. F. Rørdam, Jacob Kornerup)
73. 1906 27. Juni *Vester Brønderslev*
(F. Uldall, J. Oskar Andersen, H. F. Rørdam)
74. 1906 21. Aug. *Kerteminde*
(L. Koch, H. F. Rørdam)
75. 1906 21. Septbr. *Lund*
(V. Ammundsen, Professor Otto Rydbeck, Landsarkivar Lauritz Weibull, Professor Ewert Wrangel, Professor Otto Ahnfelt, H. F. Rørdam)
76. 1907 12. Maj *Østrup*
(Pastor Otto Kalkar, H. F. Rørdam)
77. 1907 30. Juni *Højby*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
78. 1907 28. Juli *Asminderød*
(J. Oskar Andersen, H. F. Rørdam)
79. 1907 17. Septbr. *Aalborg*
(Stiftamtmand G. Stemmann, Cand. mag. Vilh. Lorenzen, Figurmaler Eigil Rothe, Biskop Chr. Møller, H. F. Rørdam)

L

Bjørn Kornerup

80. 1908 10. Juni *Ribe*
(W. Møllerup, J. Oskar Andersen, H. F. Rørdam)
81. 1908 12. Juni *Ringkøbing*
(Pastor G. Jørgensen, H. F. Rørdam, Pastor P. Seve-
rinsen)
82. 1908 2. Juli *Snoldelev*
(Musæumsassistent Hans Kjær, H. F. Rørdam)
83. 1908 29. Juli *Kongens Lyngby*
(Jacob Kornerup, H. Rosendal, H. F. Rørdam)
84. 1909 2. Juni *Ledøje*
(H. F. Rørdam, W. Møllerup)
85. 1909 9. Juni *Ringsted*
(H. F. Rørdam, Jacob Kornerup, H. Rosendal)
86. 1909 20. Juli *Nyborg*
(H. F. Rørdam, Arkitekt C. M. Smidt, J. Oskar Ander-
sen)
87. 1909 21. Juli *Aarup*
(F. Uldall, H. F. Rørdam)
88. 1910 17. Maj *Skibby*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)
89. 1910 29. Juni *Helsingør*
(Cand. mag. Vilh. Lorenzen, J. Oskar Andersen, H. F.
Rørdam)
90. 1910 10. Juli *Østøfte*
(H. F. Rørdam, Figurmalers Eigil Rothe)
91. 1910 24. Juli *Svendborg*
(Jacob Kornerup, H. F. Rørdam)

III.

Fortegnelse over Medlemmer af Selskabets Styrelse.

Da de Oplysninger, der er tilgængelige i Selskabets Arkiv om Styrelsens Sammensætning, ikke altid er helt fyldestgørende eller tilstrækkeligt præcise, tages der Forbehold med Hensyn til enkelte af de i det følgende meddelte Aarstal. — Medlemmerne er anført med Betegnelse af den Stilling eller Titel, de havde ved Optagelsen i Styrelsen, men det sidste Trin paa deres Løbebane er tilføjet, trykt med Kursiv.

1. 1849—60, 1873—83 *Carl Joakim Brandt*
f. 15.Aug. 1817, d. 27.Decbr. 1889
Cand. theol., *Præst ved Vartov.*
2. 1849—61 *Johannes Ferdinand Fenger*
f. 31.Marts 1805, d. 9.Maj 1861
Lic. theol., Sognepræst i Lyngø og Braaby, i *Høje Taastrup.*
3. 1849—77 *Peter Frederik Adolph Hammerich*
f. 9.Aug. 1809, d. 9.Febr. 1877
Dr. phil., residerende Kapellan ved Trinitatis Kirke i København, *Professor i Teologi.*
4. 1849—57 *Nicolaus Ludvig Helveg (Helweg)*¹
f. 26.April 1818, d. 5.Septbr. 1883
Cand. theol., *Dr. phil. et theol., residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke i Odense og Præst ved Hospitalet sst.*
5. 1849—50 *Jens Christian Edvard Theodor Mau*
f. 10.Oktbr. 1808, d. 4.Aug. 1885
Sognepræst i Haarslev og Tingjællinge, i *Farum.*
6. 1851—95 *George Stephens*
f. 13.Decbr. 1813, d. 9.Aug. 1895
Lektor i Engelsk ved Københavns Universitet, *Professor, Dr. phil.*
7. 1857—60, 1864—1913 *Holger Frederik Rørdam*
f. 14.Juni 1830, d. 12.Maj 1913
Cand. theol., *Dr. phil. et theol., Sognepræst i Kongens Lyngby.*
8. 1861—70 *Niels Lauritz Andreas Høyen*
f. 4.Juni 1798, d. 29.April 1870
Professor i Kunsthistorie ved Kunstakademiet, Docent i Kunsthistorie ved Universitetet.
9. 1861—77, 1884—1909 *Thomas Skat Rørdam*²
f. 11.Febr. 1832, d. 25.Septbr. 1909
Dr. phil. *et theol.,* Lærer ved Blaagaards Seminarium, *Biskop over Sjællands Stift, Ordensbiskop.*
10. 1861—69 *Nicolai Gottlieb Blædel*
f. 26.Decbr. 1816, d. 15.Juli 1879
Sognepræst ved Garnisonskirken i København, *Dr. theol.*

¹) Betragtedes i den første Tid efter sin Forflyttelse til Odense som udenbys Medlem af Bestyrelsen.

²) Synes 1869—80 ligesom Nr. 11 1870—77 at være blevet betragtet som udenbys Medlem af Bestyrelsen.

11. 1869—77 *Theodor August Jes Regenburg*¹
f. 20. April 1815, d. 7. Juni 1895
Etatsraad, *Stiftamtmand i Skanderborg, Dr. phil.*
12. 1871—92 *Sophus Lauritz Henrik Christian Julius Birket-Smith*
f. 28. April 1838, d. 1. Oktbr. 1919
Assistent ved Universitetsbiblioteket, *Overbibliotekar sst., Dr. phil.*
13. 1876(7)—1900 *Fredrik Kristian Nielsen*
f. 30. Oktbr. 1846, d. 24. Marts 1907
Kateket ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, *Biskop i Aarhus, Dr. theol.*
14. 1894—1917 *Hans Ludvig Schielderup Parelius Koch*
f. 29. Juli 1837, d. 19. Oktbr. 1917
Provst, Sognepræst i Glostrup.
15. 1896—1905 *Ludvig Peter Fenger*
f. 7. Juli 1833, d. 9. Marts 1905
Professor, Stadsarkitekt i København.
16. 1901—36 *Ove Valdemar Ammundsen*
f. 19. Aug. 1875, d. 1. Decbr. 1936
Professor i Kirkehistorie, *Biskop i Haderslev, Dr. theol.*
17. 1905— *Johannes Oskar Andersen*
f. 15. Maj 1866
Cand. theol., Docent, *Professor i Kirkehistorie, Dr. theol.*
18. 1909—30 *Hans Mathias Fenger*
f. 9. Aug. 1850, d. 11. Juli 1930
Lic. (Dr.) theol., Holmens Provst, *kgl. Confessionarius.*
19. 1913—17, 1931—48 *Ellen Sophie Rasmine Jørgensen*
f. 6. Marts 1877, d. 14. Juni 1948
Dr. phil., *Bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek.*
20. 1913—17 *Johannes Peder Lindbæk*
f. 6. Decbr. 1872, d. 25. Juli 1919
Dr. phil., *Stiftsskriver i Roskilde.*
21. 1913—17 *Laust Jevsen Moltesen*
f. 18. Novbr. 1865
Dr. phil. *et theol.*, Folketingsmand, *Udenrigsminister.*

¹⁾ Se Note ²⁾ Side LI.

22. 1913—24 *Hans Thorvald Olrik*
f. 12. Juli 1862, d. 12. Juni 1924
Dr. phil., Professor, Forstander for Statens Lærerhøjskole.
23. 1925— *Bjørn Stisgaard Kornerup*
f. 8. Maj 1896
Cand. theol., Underarkivar, *Dr. theol., Overarkivar ved Rigsarkivet.*
24. 1925— *Michael Nicolai Neiiendam*
f. 30. Maj 1895
Dr. theol., residerende Kapellan i Egebæksvang, *Holmens Provst, kgl. Confessionarius.*
25. 1931— *Lorenz Bergmann*
f. 4. Juli 1875
Docent, *Professor*, i Missionshistorie.
26. 1931— *Carl Mouritz Clod Mackeprang*
f. 28. Decbr. 1869
Dr. phil., Direktør ved Nationalmusæet.
27. 1931— *Carl Sophus Petersen*
f. 29. April 1873
Dr. phil., Overbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek.